

שיעור בספר מסילת ישרים

פרק ד', בדרך קניית הזהירות

נלמד עם בנו בשנת תש"ע

הנה מה שמביא את האדם [על דרך כלל] אל הזהירות, הוא לימוד התורה, והוא מה שאמר רבי פינחס בתחלת הברייא, תורה מביאה לידי זהירות. אמנם על דרך פרט המביא לזה, הוא ההתבוננות על חומר העבודה אשר חייב בה האדם, ועומק הדין עליה. ויצא לו זה, מן העיון במעשים הכתובים בספרי הקודש ומן הלימוד במאמרי החכמים זכרונם לברכה המעוררים על זה^א.

---

^א [תחילת השיעור לא הוקלטה, המובא להלן הוא חלק מהנאמר שנכתב ונערך על פי זיכרון, ואחריו שו"ת שהתקיים אחרי השיעור ונערך מתוך ההקלטה]:

ההבדל בין דרך הכלל לדרך הפרט הוא, שהנה לכל אדם יש הרבה חלקים בנפש, כגון התכונה לשאוף ולהיפך, התכונה לרחם ולהיפך, התכונה להיזהר ולהיפך, ולימוד התורה מדבר אל הנפש בענין הזהירות בצורה כללית ולא בשפה המדברת באופן פרטי לחלק מחלקי הנפש, זה מדבר אל הנפש בשפה המדברת בצורה כללית לכל חלקי הנפש - בין הרעים ובין הטובים, וזה פועל שכל חלקי הנפש יקלטו ויידעו שצריך את הזהירות במצוות, אבל גם אחרי שכל חלקי הנפש יודעים בכל זאת הם לא פועלים על פי זה, ואף החלקים הטובים לא פועלים על פי זה, ואילו על דרך פרט זה לדבר בשפה המיוחדת לאותו חלק של הנפש.

ולמשל, כשאומרים לאדם שראובן נמצא בצרה אזי אמנם החלק שלו בנפש שמרחם שמע את זה, אבל יחד עם זה שאר חלקי נפשו שלא קשורים גם שמעו זאת באותה מידה, אף שחלקים אלו לא אמורים לפעול להצילו מהצרה, וחלק הנפש שקשור ל'שאיפה' שקלט שראובן בצרה אינו יכול לפעול מאומה בענין זה, אותו דבר כאן, על ידי לימוד התורה כל חלקי הנפש מגיעים לידיעה שיש צורך במידת הזהירות, כי השפה של התורה היא שפה לכל חלקי הנפש, אבל אין זה קשור לכל חלקי הנפש שמכח זה יפעלו משהו.

החלק של לימוד התורה מביא לשני דברים, לדוגמא, אדם שלא יודע ממצות תפילין, אזי ראשית, לימוד התורה מביא אותו לעצם הידיעה המעשית של המצוה, ובנוסף יש בזה גם את כח התורה שחודר לעצמיותו וגורם שהנטיה והשאיפה לעשות את המצוה תהיה חלק מהאדם. החלק הזה נעשה באופן כללי ולא רק בענין הפרטי אותו הוא לומד, גם אדם שלא יודע שצריך להניח תפילין וכעת למד על הענין של מוזהר לימוד התורה גורם לו לשאיפה ונטיה להנחת תפילין כמו גם לשאר המצוות, רק שלמעשה הוא עדיין לא יודע עליהן. כמו כן בענין הזהירות, כח התורה מלמד באופן מעשי על כל מצוה ומצוה שצריך להיזהר בה ועל החומר שבה, ובנוסף, הוא גורם שהזהירות מהדבר הופכת לחלק טבעי ממנו [אינסטינקט], כדוגמת אש שהאדם בורח ממנה מיד ללא מחשבה אלא מרתיעה טבעית [אינסטינקט] כך גם כח התורה פועל שמידת הזהירות תהיה עצם מעצמיותו. אבל כל זה הוא רק על דרך הכלל ולא בצורה פרטית על הכח הפרטי של הדבר, שזה נעשה כאשר מחדירים את ענין הזהירות בחלק של הנפש המיוחדת לכך, וכמו במשל של האש, הרתיעה הטבעית מאש רק גורמת לברוח מהאש הבורחת בפועל ואינה גורמת לו לפעול שלא תתרחש בכלל שריפה, אע"פ שעצם הבריחה מהאש היא בתוך עצמיותו, הוא לא יחפש אמצעים שלא להגיע למצב הזה, רק אם יתבוננו בזה בדרך פרט זה יגרום לפעול שלא להגיע לזה בכלל.

[מכאן עפ"י הקלטה] **שאלה:** מה ההבדל בפועל למעשה בין 'דרך הכלל' שהיא לימוד התורה, לבין 'דרך הפרט' שהיא ההתבוננות? **תשובה:** לדוגמא, אם יספרו לך באופן כללי את הסיפור שהיתה שואה, שהיהודים סבלו וכו', זה אמנם יכאב לך, זה ידבר אל הלב, זה יזעזע, אבל אם תשמע סיפור של מישו אחד בודד, מה שהוא עבר, לפרטי פרטים, הוא יתאר לך בדיוק את הסבל שהוא סבל, ועד כמה הוא סבל בכל מקום, יכול להיות שזה ידבר אליך יותר, אע"פ שכאן שמעת על אדם אחד וכאן שמעת על שש מיליון. **שאלה:** ומה יגרום זה שזה ידבר אלי יותר? **תשובה:** זה יעורר אותך יותר, זה יתן לך יותר כח, וממילא אתה תהיה יותר זהיר, תוכל לפעול יותר בכח הזה שיש לך בו את הכח של זהירות. כשאומרים לאדם באופן כללי על מישו שנמצא בצרה, הוא יודע וקולט את זה, ויכול להיות שזה אפילו קצת אכפת לו, אבל זה עוד לא מעורר אותו ודוחף אותו להתחיל לחשוב מה הוא יכול לעשות כדי להוציא אותו מזה. **שאלה:** למה זה שזה נותן לו יותר כח גורם שהוא יותר יעשה פעולות? **תשובה:** כי אם יש יותר 'כח' יותר קרובים ל'בפועל', תמיד ה'בפועל' מתחיל כשה'כח' מושלם.

שאלה: זאת אומרת שכח התורה יביא אותו רק לידיעה בלי שיעשה בפועל דברים? **תשובה:** לא, ודאי שזה יעשה גם דברים בפועל, אבל עם פחות כח. גם בדוגמא, כשתשמע באופן כללי על מישו שנמצא בצרה ויש לך דבר שאתה יכול לסדר לו כלאחד יד, אתה תסדר את זה אף שלא נכנסת לפרטים, אם האפשרות לעזור תצוץ לך מיד יכול להיות שתעשה את זה, משא"כ אם תשמע את הצרה באופן פרטי אתה תתחיל להתבונן ולחשוב מה אני יכול לעזור. **שאלה:** אז זו לא חלוקה ברורה שזו נקודת ההבדל ביניהם, כי הרי גם מה שמביא רק ל'כח' יכול להביא גם ל'בפועל'? **תשובה:** לא התכוונתי להגיד שזה בדיוק זה ולא זה, זה ברור שזה תלוי

והנה יש בהתבוננות הזה הערות הערות בהדרגה: לשלמי הדעת, ולפחותים מהם, ולכל ההמון כולו. לשלמי הדעת, תהיה להם ההערה במה שיתברר להם כי רק השלימות הוא הדבר הראוי שיחמד מהם ולא זולת זה, ושאינן רע גדול מחסרון השלמות וההרחקה ממנו. כי הנה אחר שיתבאר זה אצלם ויתבאר להם כמו כן היות האמצעים אליו המעשים הטובים והמדות הטובות, ודאי הוא שלא יתריצו מעולם להמעיט מאלה האמצעים או להקל בהם, כי כבר נתבאר אצלם שאם אמצעים אלה ימעטו להם, או אם האמצעים יהיו חלשים ולא בכל החזק המצטרך בהם, הנה לא ישיגו בהם שלמות אמיתי אלא יגרע מהם כפי מה שגרעו הם בהשתדלותם, ונמצאים חסרי השלימות, מה שהוא להם צרה גדולה ורעה רבה. על כן לא יבחרו אלא להרבות בהם ולהחמיר בכל תנאייהם, ולא ינוחו ולא ישקטו מדאגה מדבר פן יחסר מהם מה ששיגע אותם אל השלימות אשר הם חפצים. והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (משלי כח) אשרי אדם מפחד תמיד, ופירשו זכרונם לברכה (ברכות ס') שהוא בדברי תורה כתיב.

והנה סוף זאת המדרגה, היא הנקראת יראת חטא, שהיא מן המשובחות שבמדרגות, והוא שיהיה האדם ירא תמיד ודואג פן ימצא בידו איזה שמץ חטא שיעכבהו מן השלימות אשר הוא חייב להשתדל בעבורו. ועל זה אמרו ז"ל (ב"ב עה) על דרך המשל, מלמד שכל אחד נכוה מחופתו של חברו, כי אין זה מטעם הקנאה אשר תפול רק בחסירי הדעת כמו שאכתוב עוד בסיעתא דשמיא, אלא מפני ראותו עצמו חסר מן השלימות מדרגה שהיה יכול להשיגה כמו שהשיגה חברו. והנה על פי ההתבוננות הזה ודאי שלא ימנע השלם בדעתו להיות זהיר במעשיו.

אך לפחותים מאלה, תהיה ההערה לפי הבחנתם, 'הבחנתם' לכאורה הכוונה מה מאובחן אצלם כמשהו שיש לו ערך, שיש לו חשיבות, שיש ענין להתאמץ בשביל להשיג אותו. מאובחן מלשון של בחינה, לשון של הבחנה בין דבר לדבר. כלומר, אילו דברים מאובחנים אצלם כדברים שהם שווים, שהם בעלי ערך, שהם חשובים להם. והוא, לפי ענין הכבוד אשר הם מתאווים לו, וזה כי זה פשוט אצל כל בעל דעת שאין המדרגות מתחלקות בעולם האמיתי שהוא העולם הבא אלא לפי המעשים, ושלא יתרומם שם אלא מי שהוא רב המעשים מחברו, 'יתרומם' כוונתו ביחס לשני, לאף אחד שם אין התרוממות ביחס למישהו אחר אלא רק מי שהוא באמת רב מעשים מהאחר, הוא מרומם ממנו. אם יש שם רוממות יכולה להיות רוממות רק של אחד כלפי השני כאשר הוא יותר רב מעשים ממנו, רק זה יגרום לו יותר רוממות ביחס לזולתו, ואשר הוא מעט המעשים, הוא יהיה השפל. אם כן איפה, איך יוכל האדם להעלים עינו ממעשיו, או למעט השתדלותו בזה, איך יוכל למעט את ההשתדלות שלו בהשמת עין על המעשים ובפיקוח על המעשים, אם אח"כ וודאי ייצר לו בזמן שלא יוכל לתקן את אשר עוותו, אם הכבוד באמת תופס מקום גדול מאד אצלו אזי כשהוא יגיע לעולם הבא 'וודאי ייצר לו'.

בעוצמה של הדבר, בכח של הדבר, ובאופן כללי בערנות של האדם, באכפתיות, זה תלוי בהמון דברים, אבל בכל זאת יש נקודות שמצידם נפעל יותר, נעשה יותר, עם כח יותר גדול, עם התעוררות יותר גדולה, כשהדבר מגיע לכח של זהירות בשפה שלו.

שאלה: מה הכוונה במה שאמרת בשיעור שלימוד התורה גורם שמידת הזהירות תהיה חלק מעצמיותו כמו מי שבורח מאש, ומצד שני זה רק על דרך כלל, וזה עדיין לא יגרום לו לעשות מעשים בפועל? **תשובה:** הכוונה היתה שאף שהתורה מפנימה והופכת את הענין של זהירות לחלק מעצמותו של האדם, בכל זאת, זה שהכח הפרטי של זהירות מקבל את הדבר פועל במובנים מסוימים יותר ממה שפועל לימוד התורה באופן כללי. וכגון בדוגמא, אדם שבטבעו בורח מאש, זה בגלל שבאמת מופנם אצלו הפחד מאש, זה חלק מהעצמות שלו, אבל בכל זאת זה לא יגרום לכך שהוא יעשה פעולה לדאוג שהאש לא תבוא, הדבר הזה קיים אצלו רק כשהאש קיימת, משא"כ התבוננות יכולה להביא גם לזה שיעשה פעולה, כגון אם הוא ישמע סיפור שיגרום לו להתבונן בענין של האש.

² **שאלה:** מה הכוונה 'בהדרגה'? **תשובה:** 'בהדרגה' הכוונה היא בדרגה של המתבונן, יש את ההערות שללמי הדעת מגיעים אליהן, ויש את ההערות האחרות שהפחותים מהם מגיעים אליהן, ויש הערות אחרות שהמון העם מגיע אליהן.

³ **שאלה:** ולא ביחס למה? **תשובה:** לא ביחס לבעצם, בגלל שיכול להיות שאפילו המדרגה הכי קטנה בעולם הבא יש בה הרבה יותר רוממות מכל מה שיש בעולם הזה.

⁴ **שאלה:** לכאורה הכבוד תופס אצלו מקום רק בגלל שהוא נמצא בגוף גשמי בעולם הזה, בעולם הבא כבר לא יהיה אכפת לו הכבוד? **תשובה:** הוא כנראה לא הולך בהנחה כזאת, הוא הולך בהנחה פשוטה שגם שם זה יהיה אכפת לו בדיוק כמו כאן, ואולי

והנה יש מהפתאים המבקשים רק הקל מעליהם, שיאמרו, למה ניגע עצמנו בכל כך חסידות ופרישות, 'חסידות' היינו לפעול, להשתדל בדברים החיוביים, ו'פרישות' היינו לפרוש מהדברים השליליים, הלא די לנו שלא נהיה מהרשעים הנידונים בגיהנם, אנחנו לא נדחק עצמנו להכנס בגן עדן לפני ולפנים, אם לא יהיה לנו חלק גדול, יהיה לנו חלק קטן - זה גם טוב לנו, אנו די לנו בזה ולא נכביד עול משאינו בעבור זאת - בשביל חלק יותר נעלה בגן עדן.

אמנם שאלה אחד נשאל מהם, היוכלו כ"כ על נקלה לסבול בעוה"ז החולף לראות אחד מחבריהם מכובד ומנושא יותר מהם ומושל עליהם, כ"ש אחד מעבדיהם או מן העניים הנבזים ושפלים בעיניהם, 'נבזים' זה ההפך מ'מכובד' ו'שפלים' זה ההפך מ'מנושא', ולא יצטערו, ולא יהיה דמם רותח בקרבם? לא, ודאי - בטח שהם לא יוכלו 'על נקלה' לסבול דבר כזה בעולם הזה! כי הנה עינינו הרואות, כל עמל האדם להנשא על כל מי שיוכל ולהשים מקומו בין הרמים יותר, כי היא קנאת איש מרעהו, ואם יראה חברו מתרומם והוא נשאר שפל, ודאי שמה שיסבול הוא מה שיוכרח לסבול, כי לא יוכל למנוע, היינו, קורים הרי דברים כאלו שמישהו עולה לגדולה והשני נשאר שפל והוא לא מתמוטט מזה, הוא ממשיך לסבול את זה. וכוונתו לומר, שמה שסובלים זה רק מה שמוכרחים, מה שאין שום ברירה, כי הוא הרי לא יכול למנוע את זה, הוא לא יכול לעשות אחרת, אבל ולבבו יתעשש בקרבו, הלב שלו אוכל את עצמו. כלומר, יותר ממה שהוא מוכרח הוא לא יסבול, אם יש לו דרך כלשהיא לצאת מזה הוא יעשה את הכל כדי לצאת מזה, אבל מה שהוא לא יכול למנוע אין לו מה לעשות, אמנם 'לבבו יתעשש בקרבו', 'יתעשש' זה לשון של עש, של רקב, כמו בגדים עם עש עם ריקבון, כך הלב שלו אוכל את עצמו, הלב שלו נאכל מזה.

מעתה, אם כך קשה עליהם להיות שפלים מזולתם במעלות המדומות והכוזבות, 'המדומות' כוונתו כנראה שבאמת אין בהם שום מעלה ורק מצד כח הדמיון שבאדם נראה שיש בהם מעלה, יש המון דברים בעולם שבאמת אין בהם שום מעלה ומדומים שיש בהם מעלה, וכגון עשירות, וכי יש איזו מעלה בעשירות? וכי העשיר הוא יותר [במעלה]? ובכל זאת לאנשים נדמה שיש בו מעלה, זו מעלה 'מדומה'. ויש מעלות 'כוזבות', מעלות שקריות, שחושבים שיש לאדם מעלה מסוימת ובאמת אין בו כלום. שאין השפלות בם אלא לפנים, דהיינו, אין באמת שפלות מזה, ומה שהם מרגישים שפלים מהאחר שיש לו את המעלה המדומה והכוזבת זה 'לפנים', 'לפנים' משמעותו כאן לפנים של השני, זה רק מצד מה שמוצג כלפי

אפילו יותר, כי אף שאמנם החומר לא תופס מקום בעולם הבא, אין שם מציאות של חומר, אבל כבוד לא קשור לחומר, אם מישהו כאן בעולם הזה יש לו את התאוה והתשוקה לכבוד, כשהוא ילך מהעולם התשוקה הזאת תישאר אצלו.

שאלה: המסילת ישרים הרי מקדים פה שעל דרך הפרט יש להתבונן בחומר העבודה ועומק הדין עליה, וכל אחד שיתבונן בזה ישיג בזה משהו אחר, אם שלמי הדעת יתבוננו בזה אזי מכיוון שהם מסתכלים בשכל ישר יתברר להם מזה שצריך להשיג רק את השלמות ולא משהו אחר, לכן הם ירדפו אחרי השלמות, ואם הפחותים מאלה יתבוננו בזה אזי 'ההערה תהיה לפי הבחנתם', ולכאורה אין התאוה לכבוד מגיעה מההתבוננות בחומר העבודה ועומק הדין? **תשובה:** בזה שהוא יידע עד כמה הוא באמת חייב בעבודה הזאת, ועד כמה דין ה' הוא עמוק ביחס לדבר הזה, הוא באמת יידע שבעולם האמת העבודה הזאת תרומם אותו ותוריד אותו בצורה מאד משמעותית. אם הוא יודע שהעבודה הזאת היא מאד חמורה, עד כמה הוא באמת צריך לעשות אותה, והוא יודע את עומק הדין עליה, אז הוא יודע בעצם שהאישיות שלו באמת תהיה יותר שפלה בעולם העליון, וממילא גם הדרגה שלו ביחס לאחרים. וכמו שלמשל בעולם הזה הוא מבין שאם הוא ירצח מישהו האישיות שלו יורדת, באותה מידה אם הוא יתייחס לתפילין כמו לרצח בגלל שהוא יודע את חומר העבודה הוא יידע שהאישיות שלו יורדת. משא"כ אם הוא לא רואה את חומר העבודה ועומק הדין, הוא חושב לעצמו מה משנה אם כן קראתי ק"ש לא קראתי ק"ש, כן הנחתי תפילין לא הנחתי תפילין, והרי אני לא השתנית הרבה על ידי זה, הוא לא יבין למה בעולם האמת הוא יהיה יותר נמוך מהשני.

^ה **שאלה:** מה ההבדל בין 'נבזה' ל'שפל'? **תשובה:** 'נבזה' זה מישהו שבוזים לו, ו'שפל' הוא באמת שפל. 'נבזה' זה שהערך שלו אצל אחרים הוא קטן, ו'שפל' זה מישהו שבאמת שפל, שמצד האישיות שלו הוא בעצם שפל. ואותו דבר במכובד ומנושא.

^י **שאלה:** גם במעלות המדומות אין את המעלה? **תשובה:** במעלות המדומות יש את המציאות של המעלה, אלא שהמעלה שבה מדומה, היא באה מכח הדמיון. **שאלה:** גם במעלות הכוזבות הרי מייחסים לזה מעלה מכח הדמיון? **תשובה:** אני חושב שהכוונה למוסכמות שקריות שיש אצל אנשים. והאמת היא שגם עשירות, יכול להיות שזו מעלה כוזבת ולא מדומה, זה מין מוסכמה כזאת, זה לא נובע מדמיון, אלא זה ציור כוזב.

חוק, רק על המראה החיצוני של הפנים, ולא ההנשא אלא שוא ושקר, איך יוכלו לסבול שיראו עצמם שפלים יותר מאותם האנשים עצמם אשר הם עתה שפלים מהם, וזה במקום המעלה האמיתית והיקר הנצחי, במקום המעלה' כוונתו שזה בדירוג של המעלות האמיתיות, 'והיקר הנצחי' היינו שזה כבוד נצחי, לא כבוד חולף. דהיינו, הוא עושה כאן ק"ו, אם אפילו בדבר לא אמיתי אתה לא יכול לסבול, דבר אמיתי ודאי שלא תוכל לסבול. שאע"פ שעכשיו אין מכירין אותו ואת ערכו, על כן לא יחושו עליו, דהיינו, אף על פי שכאן בעולם הזה הם לא מכירים בכלל שיש לו מעלה מסוימת, ואפילו אם הם כן מכירים שיש לו מעלה מסוימת הם לא מכירים את הערך של המעלה, זה הכוונה 'אותו ואת ערכו'. למשל, משהו שהוא בעל מדות, לפעמים בכלל לא תופסים שהוא בעל מידה, ואף אם כן תופסים, לא תופסים את השווי של זה, את הערך של זה, אז בזמנו ודאי שיכירוהו לאמיתו לצערם ולבשתם, ודאי שלא יהיה להם זה אלא צער גדול ונצחי.

הרי לך, שאין הסבלנות הזו אשר הם דורשים לעצמם להקל מהם חומר העבודה אלא פיתוי כוזב שמפתה יצרם אותם, ולא דבר אמיתי כלל, 'סבלנות' פירושו שהם סבלנים, אין להם בעיה, יש להם כח סבל, הם יכולים לסבול את זה, הם לא צריכים גן עדן גדול מספיק להם גן עדן קטן, כמו שהוא כותב לעיל 'הלא די לנו שלא נהיה וכו'.' 'הסבלנות הזו אשר הם דורשים לעצמם' פירושו, שאף שבאמת הרי אין להם את הסבלנות הזאת אבל הם מזכים את עצמם, הם נותנים לעצמם. 'דורשים' הכוונה שהם אומרים לעצמם, הם כאילו אומרים דרשה לעצמם שיש להם את זה, וכבר לא היה מקום לפיתוי זה להם לולי היו רואים אמיתת הענין כן, אבל לפי שהם מבקשים אותה, והם לא מבקשים לראות את אמיתת הענין, והולכים ושוגים לרצונם, הם בעצם שוגים, בגלל הרצון שלהם להקל מעליהם את חומר העבודה, הנה לא יוסר מהם פתויים עד הזמן אשר לא יועיל להם, עד הזמן שכבר לא יועיל להם זה שפיתויים סר מהם, כי לא יהיה עוד בידם לתקן את אשר שחתו.

והוא מה שאמר שלמה המלך עליו השלום (קהלת ט, י) "כל אשר תמצא ידך לעשות בכוחך עשה כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה", בעולם העליון אין כבר מקום לעשות מעשים, אין מקום לחשב חשבונות שמעלים את האדם. שם כבר לא יכולים להוסיף מעלות לא על ידי מעשים ולא על ידי חשבון ולא על ידי דעת, והיינו, כי מה שאין האדם עושה עד - כל עוד - שהכח מסור בידו מבוראו, הוא הכח הבחירי המסור לו כל ימי חייו, שהוא בהם בחירי ומצווה לעשות, כשאין בחירה אז אין ציווי לעשות, כי אז זה לא בידים שלך, אז אתה כבר מוכרח, כשיש בחירה שייך ענין של מצווה לעשות כי אז אתה עושה דבר שהרבש"ע ציוה אותך, הנה לא יוכל עוד לעשותו בקבר ובשאול, 'בקבר' כוונתו למעשים, ו'בשאול' כוונתו לחשבון ודעת, כי בקבר הגוף נמצא, ואת המעשים הגוף עושה, ועל כך הוא אומר שהוא לא יוכל עוד לעשות את המעשים בקבר, ובשאול - אשר שם נפשות הנפטרים נמצאים - הוא לא יוכל לעשות את החשבון והדעת, שאין הכח הזה עוד בידו. כי מי שלא

^י **שאלה:** 'דורשים' זה לא מלשון 'דרישה' תשובה: יכול להיות שזה כן מלשון של 'דרישה', בגלל שבעצם הם רוצים את הסבלנות הזאת כדי להקל את חומר העבודה, הם דורשים את הסבלנות הזאת, אבל בפשטות זה מלשון של אומרים בעצמם.

^ה **שאלה:** איך מוסיפים מעלות על ידי חשבון ודעת? תשובה: אדם הרי תמיד יכול לחשב, לדוגמא, ע"י חשבון אדם יכול להגיע להתבטלות לרבש"ע, להתקשרות אליו. **שאלה:** זה לכאורה לא חשבון אלא התבוננות? תשובה: חשבון זה סוג מסוים של [התבוננות]. למשל, מה שהוא אומר כאן שאם בעולם הזה אתה לא יכול לסבול להיות שפל ביחס למשהו שמעלותיו הם בסך הכל מדומות וכוזבות אז איך תוכל לסבול זאת למעלה - זה נקרא חשבון.

שאלה: החשבון אמור רק לגרום שהוא ישנה את המעשים והמעשים הם אלו שירוממו אותו, אבל החשבון עצמו לא ירומם אותו? תשובה: נכון, בדוגמא הזאת החשבון הזה רק יביא אותו למעשים, אבל יש מצבים שהחשבון עצמו מביא למעלה. **שאלה:** האם למשל שפתאום קולטים כמה שהרבש"ע גדול? תשובה: כן, לזה אפשר להגיע על ידי חשבון.

שאלה: ומה הפירוש על ידי דעת? תשובה: דעת היא השגות שלא על ידי חשבון אלא על ידי התבוננות, על ידי התקשרות. **שאלה:** ההתקשרות היא לא על ידי ההתבוננות? תשובה: דעת זו בעיקר התקשרות, אבל היא לא חייבת להיות עם התבוננות, אחרי שיש לי את ההתבוננות אני צריך להתקשר, מכח ההתבוננות אני יכול לקשר את עצמי. **שאלה:** אז זה רק מכח ההתבוננות? תשובה: אולי גם מכח החשבון. כל הדברים של דעת שיכולים לרומם את האדם. **שאלה:** אז זה רק התקשרות. תשובה: זה אולי גם התבוננות. **שאלה:** התבוננות זה הרי בחכמה ובינה? תשובה: יכול להיות שכאן הוא מתכוון ל'דעת' במובן כללי יותר.

הרבה מעשים טובים בחייו, א"א לו לעשותם אחרי כן. ומי שלא חושב חשבון מעשיו, לא יהיה לו זמן לחשוב אז, יתכן שכאן הוא מתכוון לתת דוגמא לחשבון במובן הפשוט יותר, שע"י חשבון המעשים האדם מגיע לתשובה, הוא מגיע לחרטה על מה שהוא עשה.^ט ומי שלא יתחכם בעוה"ז, לא יתחכם בקבר, וזהו שאמר, כי אין מעשה וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה".

"באך ההערה - מה שבכח לעורר - לכל ההמון, הנה היא בענין השכר ועונש עצמם", בראות עומק הדין עד היכן מגיע, אשר באמת ראוי להזדעזע ולהתחרד תמיד, כי מי יעמוד ביום הדין, ומי יצדק לפני בוראו, יתכן שמה שהוא כותב כאן 'להזדעזע ולהתחרד' - 'להזדעזע' מתייחס ל'מי יעמוד ביום הדין' ולהתחרד מתייחס ל'מי יצדק לפני בוראו', כי זעזוע הוא בדרך כלל מדבר שלא יכולים לעמוד בו, למשל, אדם ששומע בשורה נורא קשה שהוא לא יכול לקבל אותה, אין לו את הכוחות ואת הכלים לקבל את הבשורה הזאת, אזי הוא נכנס לזעזוע, זה מוציא אותו משווי המשקל, ער איז נישט ביי זיך, משא"כ חרדה היא מדברים שאפשר לעמוד בהם, בחרדה האדם אמנם מפחד אבל הוא נשאר בעצמו. 'מי יעמוד ביום הדין' משמעותו שהרבש"ע שהוא עילת כל העילות הוא לבד דן אותך, דהיינו, הוא מסתכל על כל מה שעשית מתחילה ועד סוף עם כל החשבונות שלך, הוא לבד רואה את הכל, אתה עומד לפניו והוא מתבונן בהכל, ואף לו יצויר שהיית יוצא זכאי לגמרי עצם הדבר הזה שאתה עומד לפניו גורם לזעזוע, כשאתה הולך למשל להיבחן אצל גדול הדור, אפילו אם אתה יודע טוב את החומר, זה גופא שהוא עומד ובוחן אותך זה נותן לך זעזוע מסוים, ועל אחת כמה וכמה כאן שזה דין - לא מבחן, וזה לא אצל גדול הדור אלא אצל עילת כל העילות, לחשוב על זה ולתאר את זה כמו שזה זה כבר גורם לזעזוע, משא"כ 'מי יצדק לפני בוראו' זה כבר ענין של חרדה על זה שאתה תיענש על זה, באשר השקפתו מדוקדקת על כל דבר קטן או גדול".

^ט **שאלה:** הוא מגיע לזה מיד? **תשובה:** כמעט. **שאלה:** לכאורה החשבון רק גורם שאח"כ הוא יעשה תשובה ואז התשובה תרומם אותו? **תשובה:** זה הולך יחד עם החשבון, כשהוא עושה חשבון ורואה עד כמה המעשים לא טובים, עד כמה הוא גרוע, הוא מתחרט על המעשים, זה הולך אחד כמעט יחד עם השני, אחד עוקב את השני, חשבון הנפש אמיתי מביא הרי לתשובה.

שאלה: החשבון וההתחכמות כאן הרי הולך על הפסוק ששלמה המלך אמר, אז החשבון כאן הכוונה גם למה שהוסבר לפני"כ וגם לזה? **תשובה:** כן.

^י **אד"ש:** לפי מה שאמרתי קודם, לכאורה הוא היה צריך להגיד 'לא יתחכם בשאול'. **בנו:** בפסוק דווקא כן כתוב 'בשאול? אד"ש': 'שאול' במאמר כולל יכול לכלול גם את הקבר.

^{יא} **בנו:** אצלי הגרסה 'כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה'. **אד"ש:** מה כתוב בפסוק בקהלת? **בנו:** כתוב עם המילה 'וחכמה', מה באמת הכוונה 'חכמה'? **אד"ש:** הוא כנראה לא נכנס כאן לפירוט מה זה 'דעת' ומה זה 'חכמה'.

^{יב} ההקלטה של השיעור מכאן ואילך אבדה, וההמשך נערך עפ"י תמלול של ההקלטה שנכתב סמוך לאמירת השיעור.

^{יג} **אד"ש:** כוונתו כאן ב'לכל ההמון' היא גם לשלמי הדעת? **בנו:** לכאורה זה שלש דרגות, יש את שלמי הדעת, יש את הפחותים מהם ויש את שאר ההמון. **אד"ש:** יכול להיות שכוונתו היא שהדברים הקודמים שהוא אמר שייכים רק להם משא"כ הענין הזה שייך באמת לכולם. **בנו:** לכאורה זה גם ק"ו, אם זה שייך לכל ההמון ודאי שגם לאלו שבדרגות הגבוהות. **אד"ש:** זה לא מחייב, כי הענין של כבוד שהוא כתב לפחותים משלמי הדעת לא בטוח ששייך גם לשלמי הדעת. **בנו:** בגלל שזה לא ענין של שלימות. **אד"ש:** גם כאן לא מוכרח שזה ענין של שלימות. **בנו:** למה? יראת העונש היא אולי בדרגה פחותה אבל מכיון שהם רוצים שלא יהיה להם שום חסרון בשלימות ודאי שדבר כזה אמור לעניין אותם? **אד"ש:** אבל זה לא ק"ו, הרי רואים שאצלם הענין של כבוד לא תופס מקום גדול, ואצל אלו שפחותים מהם מבחינת הרמה וההשלמה של דעת זה כן תופס מקום, וגם לגבי זה יכול להיות שאותם הענין של שלימות יותר מעורר מאשר הענין הזה.

^{יד} **אד"ש:** למה הוא אומר 'בראות עומק הדין' והוא לא אומר 'דקדוק הדין'? **בנו:** בתחילת הפרק על מה שהוא כותב שהאדם יתבונן בעומק הדין, הסברת שלא מסתכלים על המעשים באופן שטחי אלא באופן עמוק, ולדוגמא, מה שכתוב בגמ' שהלל מחייב את העניים בלימוד תורה, שאע"פ שהיה עני הוא למד תורה, כלומר, שבאופן שטחי אדם שהוא עני ואין לו כסף היה יכול לטעון שהוא לא למד בגלל שלא היה לו כסף, אבל באופן עמוק יגידו לו שכשם שאם הוא היה מאד רוצה משהו מתאוות העוה"ז הוא היה רץ אחריו ומשיג אותו כך גם את זה הוא יכל להשיג, ולכאורה נותנים לו הרי על זה עונש, אז גם כאן כשהוא מדבר על השכר והעונש הוא כותב 'עומק הדין'. **אד"ש:** אבל כאן כל הדוגמאות שהוא מביא בהמשך לכאורה נראים שייכים יותר לענין של דקדוק הדין מאשר לענין של עומק הדין, דקדוק הדין פירושו שאתה מקבל את העונש המלא על כל דבר קטן, אין פשרות, אין ויתורים.

וכן אמרו רבותינו ז"ל 'המגיד לאדם מה שיחוי, אפי' שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת הדין, בפשטות, הבעיה בשיחה קלה שבין איש לאשתו היא שלפעמים - לא לעיתים קרובות - השיחה הקלה הזאת יכולה להוביל את המחשבה של האדם למחשבות לא רצויות, השיחה הקלה כבר בכוחה לעשות את זה. שיחה קלה הכוונה היא דבר שאין בו צורך, דבר שהוא שיחה קלה, לא שיחה על ענין רציני שצריך לדבר עליו, שיחה של קלות, וכזו שיחה - אף שבסוף היא לא הביאה לשום דבר שלילי, היא לא הזיקה לכלום, גם את זה מגידים לו בשעת הדין, בגלל שהוא עשה פעולה שיכלה להביא לנזק. 'מגידים לו' יכול להיות שהכוונה היא, שאז בודקים האם השיחה הקלה הזאת - עם כל המכלול שלה, עם כל הרקע, עם הכל הכל - היתה יכולה באמת להביא למשהו שלילי, זה הכוונה 'מגידים לו' - מגידים לו ובודקים את זה, אף שזה בעצם דבר תמים פשוט, הוא לא התכוון לשום דבר רע ולא יצא מזה שום דבר רע.

עוד אמרו, סביבו נשערה מאד, מלמד שהקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה, דהיינו, בדקדוק המרבי ששייך, אברהם - הוא אברהם האהוב לקונו עד שהכתיב עליו 'אברהם אוהבי', היינו, 'אברהם אוהבי' פירושו שאברהם אהב את קונו, אבל אם הרבש"ע הכתיב עליו "אברהם אוהבי", אם הרבש"ע מכתוב עליו דבר כזה שהוא אוהב את הרבש"ע, זאת ראייה שהוא מאד אוהב לרבש"ע^ט, לא פלט מן הדין מפני דברים קלים שלא דקדק בהם, כתוב פה לכאורה שלשה דברים: ראשית, למרות שהוא היה כל כך אוהב לקונו היה כאן דקדוק דין עד הסוף, ואף שבדרך כלל כשמישהו אוהב את השני הוא משתדל ללכת לקראתו בכל זאת הוא לא פלט מן הדין. שנית, עבור מה - על דברים קלים. ושלישית, לא שהוא נכשל בהם אלא שהוא לא דקדק בהם. וכפי שרואים בדוגמאות שהוא מביא - על שאמר במה אדע, היינו, כשאברהם אבינו אמר "במה אדע" הוא לא היה מסופק האם הרבש"ע יכול לתת לו את ארץ ישראל, הוא לא היה מסופק בזה שהרבש"ע מבטיח לו את ארץ ישראל, זה היה ברור לו לחלוטין, אלא הוא פחד שיקרה משהו שימנע ממנו את המתנה של ארץ ישראל, כגון שהחטא שלו יגרום, או שהכנענים יושבי הארץ יעשו תשובה

מדקדקים על כל מה שעשית, לא טיפה יותר אבל גם לא טיפה פחות. **בנו:** הוא הרי ממשיך וכותב 'באשר השקפתו מדוקדקת על כל דבר, ויכול להיות שהוא מתכוון שזה גם 'בראותו את עומק הדין' וגם 'באשר השקפתו מדוקדקת?' **אד"ש:** לא, עומק הדין עושה את הקושי לעמוד ביום הדין, בגלל שאתה נבדק לא רק שטחית, אתה נבדק עד לעומק הכי עמוק. **בנו:** אבל עצם זה שאדם יודע שהוא נבדק כבר אמור לגרום לקושי לעמוד ביום הדין? **אד"ש:** אז על אחת כמה וכמה אם אתה יודע עד איפה אתה נבדק, אתה נבדק עד הדברים הכי פנימיים ודקים שיש לך, אתה עשית כך וכך מהסיבה הזאת והזאת, למה הגעת לסיבה הזאת והזאת, נכנסים כאן עד לעומק הכי גדול שיש בנפש, בודקים לא רק את המעשים שלך אלא גם את כל כולך, אתה נבדק כל כולך עד למעמקים הכי גדולים. **בנו:** אבל 'מי יעמוד ביום הדין' הרי לא קשור לעומק הדין בדין עצמו, אלא לעצם העמידה ביום הדין? **אד"ש:** אבל כשהדין נעשה עם עומק אז ברור שהרבה יותר קשה לעמוד ביום הדין. **בנו:** והחלק של 'מי יצדק לפני בוראו' גם קשור לעומק הדין? **אד"ש:** כן, אם עומק הדין הוא עד הסוף אז 'מי יצדק לפני בוראו'. **בנו:** אם כן, מדוע הוא כותב 'באשר השקפתו מדוקדקת על כל דבר', ולא 'מעמיקה בכל דבר'? **אד"ש:** יש כאן את שני הדברים, גם מדקדקת וגם מעמיקה, אלו שני דברים, אפשר להעמיק ולא לדקדק כל כך, ולכן הוא אומר שזה גם מדוקדק, ולמעשה במדוקדק יכול להיות שכלול גם הענין של העומק, כי אם זה מדוקדק אז צריך באמת לדעת מה הסיבה שהוא הגיע לזה. **בנו:** אז למה הוא באמת לא כתב 'דקדוק הדין'? **אד"ש:** יתכן שבשביל ה'מי יעמוד ביום הדין' 'עומק הדין' הוא יותר משמעותי, כי בהגדרה של 'עומק הדין' מדגישים יותר את הענין הזה של להיכנס בכל דבר עד העומק הכי עמוק, כשאומרים 'דקדוק הדין' במשמעות הראשונה שנשמעת עוד לא שומעים שנכנסים כאן לסיבה של הסיבה של הסיבה, אלא רק שבודקים כל דבר, אבל בעומק הדין מדגישים שנכנסים בכל דבר עד הסוף, ולגבי הקושי של עמידה ביום הדין לפני עילת כל העילות עומק הדין הוא יותר משמעותי. **בנו:** למה אמור להפריע לאדם זה שהוא יעמוד בפני עומק הדין אצל עילת כל העילות יותר מאשר הדקדוק על כל דבר? **אד"ש:** בגלל שבעומק הדין רואים את כל החסרונות שיש לאדם, לא רק את המעשה שהוא עשה, נכנסים לתוך תוכו. **בנו:** אז את 'באשר השקפתו מדוקדקת על כל דבר' הוא אומר על 'מי יצדק לפני בוראו'? **אד"ש:** כן, אבל יכול להיות שזה הולך על שניהם גם כן.

^{טו} **שאלה:** למה זו ראייה? **תשובה:** אולי זה בגלל שאהבה היא לכאורה הדרגה הגבוהה, השבח הגדול שאפשר לשבח בן אדם זה שהוא אוהב את ה', זה יותר מלהגיד שהוא ירא את ה', כי אהבה היא דרגה גבוהה יותר מיראה, בשביל להגיע ליראה לא צריך להתבונן מדי הרבה, אך להגיע לאהבה זה יותר קשה, כתוב אף בספרים שהדרגות הגבוהות יותר של אהבה הן מתנה של הרבש"ע, בן אדם לא יכול להגיע אליהן לבד, ועל יראה לא כתוב דבר כזה. וממילא בדרך כלל כשמישהו משבח את השני בשבח מופלא ואדיר זה אומר שהוא אוהב את הבן אדם, כך זה בדרך כלל, כשמישהו אוהב את השני הוא משבח אותו ומפרסם את השבח שלו. **שאלה:** אם כן, כל אחד שהרבש"ע משבח אותו זה אומר שהוא אוהב אצלו? **תשובה:** תלוי במה הוא משבח, יש כאלו שהוא שיבח אותם ביראה וזה לא שבח גדול כל כך כמו לשבח באהבה, זה תלוי עד כמה הוא אוהב.

והרבש"ע לא ירצה להוציא אותם, ובעצם מדובר כאן על דבר קל, לא על דבר שקשור לעיקרי אמונה או משהו כזה, זה שהוא חשב שאולי הכנענים יעשו תשובה או שמא הוא יחטא אלו לא דברים שאפשר להגדיר אותם כדברים חמורים, הם בפשטות - לפחות לפי הדרגה שלנו - דברים קלים יותר, [והטעות שלו היתה ש]באמת כשהרבש"ע הבטיח לו את ארץ ישראל היה כלול בדיבור שלו הבטחה, הבטחה שתמומש לא רק... לא אמרו לו את זה בצורה כזאת שהזכות שלך היא שיש לך את ארץ ישראל אך אתה יכול לעשות מחר איזו טעות ולאבד את זה, אלא אמרו לו את זה בצורה של... רק שהוא לא דקדק בזה¹⁰, ועל זה לבד **אמר לו הקב"ה, חייך "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך"**, דהיינו, למעשה כל המכלול של גלות מצרים היה רק בשביל חוסר הדקדוק על הדבר הקל הזה שנעשה על ידי אברהם שהוא היה אהוב אצל הרבש"ע.

על שכרת ברית עם אבימלך בלא ציווי של מקום, גם כאן נראה שבעצם היה ראוי שיהיה ציווי של מקום שיכרות ברית, כי אחרת זה לא נקרא 'בלא ציווי של מקום', אלא שהוא עשה זאת בלי הציווי ההוא, כלומר, בעצם הוא עשה משהו ראוי ובסך הכל יש כאן רק חוסר דקדוק, אך לא שהוא עשה משהו שלילי¹¹, ועל זה **אמר לו הקב"ה, חייך שאני משהה בשמחת בניך שבעה דורות**, ששה דורות אחריו לא נכנסו לארץ - יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה, ובחיי של משה שהיה הדור השישי עדיין לא נכנסו אלא רק בדור שאחריו - בדור השביעי, ולולי הברית הזאת היו נכנסים כבר בדור השישי. חז"ל דורשים על מה שכתוב בפסוק "ולא נחם אלוקים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, כי אמר אלוקים פן ינחם העם בראותם מלחמה", ש"כי קרוב הוא" פירושו שבגלל שהשבעה שאברהם נשבע לאבימלך עדיין קרובה שהרי עדיין נכדו של אבימלך היה קיים, והוא הרי נשבע "לי לניני ולנכדי", לכן לא יכלו לקחת אותם דרך ארץ פלשתים, והיו צריכים לחכות עד הדור השביעי של אברהם.

יעקב, על שחרה אפו ברחל שאמרה לו הבה לי בנים, אמרו במדרש, זה לשונו: **אמר לו הקדוש ברוך הוא, כך עונים את המעוקות? חייך, שבניך עומדים לפני בנה (שם עא).** ולפי שנתן את דינה בתיבה כדי שלא יקחה עשו, אף על פי שכונתו היתה ודאי לטובה, אך לפי שמנע חסד מאחיו, אמרו במדרש (שם ע"ו): **אמר לו הקדוש ברוך הוא, למס מרעהו חסד (איוב ו), לא בקשת להשיאה למחול הרי היא נשאת לערל, לא בקשת להשיאה דרך היתר הרי היא נשאת דרך איסור.**

יוסף, לפי שאמר לשר המשקים כי אם זכרתי אתך, נתוספו לו שתי שנים, כמאמרם זכרונם לברכה (שם פ"ט). **יוסף עצמו על שחנט את אביו בלי רשותו של מקום**, או לפי ששמע עבדך אבינו ושתק, למר כדאית לה ולמר כדאית לה, מת לפני אחיו (שם ק).

דוד, לפי שקרא לדברי תורה זמירות, נענש, שנכשל בדבר עוזה ונתערבבה שמחתו (סוטה לה). **מיכל, לפי שהוכיחה את דוד במה שרקד בחוץ לפני הארון, נענשה שלא היה לה ולד אלא במותה (שמואל ב ו).** **חזקיהו, לפי שהראה אל שרי מלך בבל את בית נכתה, נגזר על בניו להיות סריסים בהיכל מלך בבל (מלכים ב כ).** **ורבים כאלה מאד.**

¹⁰ **שאלה:** מה הפירוש בזה שהוא לא דקדק? **תשובה:** אני לא יודע, אבל יכול להיות שהוא לא קיבל את הנבואה הזאת עם מספיק התבטלות, אם היתה לו התבטלות בצורה מרבית הוא היה תופס את זה, הוא נשאר עם התודעה שלו בשעת הנבואה טיפה יותר מהמידה שהוא היה צריך ולכן התעוררו אצלו הספקות האלו, אם הוא היה לגמרי בטל לרבש"ע ושומע את הדברים מתוך התבטלות גמורה יכול להיות שהוא היה שומע שבעצם מדובר כאן על... דהיינו, מדובר על משהו שהוא בסך הכל לא דקדק בו עד הסוף, לא יותר, זה דבר קל שהוא לא דקדק בו עד הסוף להביא את עצמו להתבטלות יותר מושלמת שבאמת ראויה לנבואה הזאת שהוא קיבל.

¹¹ **שאלה:** מה היה חוסר הדקדוק שלו? **תשובה:** הוא היה צריך להיות יותר זהיר, אולי בגלל שבכריתת הברית הזאת יש התקרבות מדי גדולה לאבימלך שיכולה להשפיע לא טוב, אחרי הכל כריתת הברית הזאת היא הרי למעשה מחויבות לאבימלך, ואולי החשבונות של הרבש"ע הם שלא תהיה לו את המחויבות הזאת לאבימלך, אנחנו הרי לא יודעים את כל המכלול של ההנהגה. ושוב, באמת הוא עשה דבר חיובי, דבר שהרבש"ע היה מצוה עליו לעשות אותו אם הוא היה שואל אותו, אלא שנעשה פה רק ענין של חוסר דקדוק ובדבר קל, כי בעצם זה הרי באמת היה חיובי וזה לא פעל שום דבר שלילי.